

Εκταση **1.685** τ. χλμ. Κάτοικοι **53.050** (2011: **50.280**)

Κατ' εξοχή ορεινός είναι ο νομός Καστοριάς. Οι πεδινές εκτάσεις περιορίζονται γύρω από τη λίμνη και δεν καλύπτουν παραπάνω από το 12% του εδάφους. Δεσπόζουν στην περιοχή τα όρη Βέρνο, Ασκιο, Γράμμος και Βόιο. Συνορεύει με την Αλβανία και τους νομούς Φλώρινας, Κοζάνης και Ιωαννίνων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, ο πληθυσμός του νομού ανέρχεται σε 53.054 κατοίκους και έχει αυξηθεί σε σχέση με το 1991 μόλις κατά 0,7%. Ενδιαφέρον είναι ότι αύξηση που μπορεί να μετρηθεί στατιστικά σημειώθηκε μόνο στους άρρενες. Ο αριθμός των ανδρών παρέμεινε ουσιαστικά στα επίπεδα του 1991: ήταν 26.073 και στη νέα απογραφή μετρήθηκαν 26.076. Πάντως το 1997 και το 1998 παρατηρήθηκε αύξηση του αριθμού των γεννήσεων, πράγμα που δεν απαντάται σε πολλές άλλες περιοχές της ελληνικής επικράτειας. Έχει επίσης υψηλότερη του μέσου όρου αναλογία μαθητών Δημοτικού ανά 1.000 κατοίκους (63 έναντι 61).

Η κατεργασία της γούνας είναι από τις σημαντικότερες ασχολίες των κατοίκων. Είναι η πέμπτη παραγωγός περιοχή μήλων με το 5,5% της συνολικής παραγωγής το 2000. Αλλά σε ό,τι αφορά τις βιομηχανικές επενδύσεις, ο δείκτης είναι πολύ χαμηλός. Το κατά κεφαλή προϊόν ανέρχεται σε 9.097,58 ευρώ. Το εισόδημα που δηλώθηκε το 1999 αντιστοιχεί σε 2.934,70 ευρώ ανά κάτοικο. Τον ίδιο χρόνο σε κάθε εκατό κατοίκους αναλογούσαν 25 αυτοκίνητα, μια αναλογία που κατατάσσει την Καστοριά στην έβδομη θέση μεταξύ των νομών της χώρας. Το οκτάμηνο Ιανουαρίου - Αυγούστου του 2001 η επιβατική κίνηση στο αεροδρόμιο της Καστοριάς μειώθηκε κατά 26% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2000. Τα τροχαία δυστυχήματα μειώθηκαν το 2000 κατά 38%. Είναι η τρίτη μεγαλύτερη μείωση στη χώρα.

Πρωτεύουσα του νομού είναι η πόλη της **Καστοριάς** (κάτοικοι 14.800, -το 2011, ο δήμος Κατοριάς 35.830) που έχει κτιστεί στη δυτική όχθη της λίμνης. Εκεί βρισκόταν στην αρχαιότητα το Κέλετρο ή Κήλητρο, πόλη των Ορεστών που αναφέρεται από τον Τίτο Λίβιο.

Χαρακτηριστικό είναι το πλήθος των βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναών της. Ξεπερνούν τις εβδομήντα. Χτίστηκαν από τον Θ' μέχρι τον ΙΘ' αιώνα στο ρυθμό της βασιλικής. Μόνο η Παναγία η Κουμπελίδικη δεν είναι βασιλικού ρυθμού. Ο ναός αυτός (ΙΑ' αιώνας) είναι

τρίκογχος με ψηλό κυλινδρικό τρούλο. Το εσωτερικό του κοσμούν αγιογραφίες του ΙΓ', του ΙΕ' και του ΙΖ' αιώνα.

Περίφημες είναι επίσης οι εκκλησίες των Αγίων Αναργύρων, του Αγίου Στεφάνου, του Ταξιάρχη της Μητρόπολης, του Αγίου Νικολάου του Κασνίτζη, του Αγίου Αθανασίου. Στον νάρθηκα του ταξιάρχη της Μητρόπολης βρίσκεται ο τάφος του ήρωα του Μακεδονικού Αγώνα, Παύλου Μελά.

Στα δυτικά της πόλης σώζονται ερείπια των τειχών του Ιουστινιανού και στα ανατολικά άλλα τείχη οικοδομηθέντα πιθανότατα τον ΙΑ' αιώνα.

Τα σπίτια στις συνοικίες Αποζάρι και Ντόλτσο που απλώνονται δίπλα στη λίμνη είναι χαρακτηριστικά της λαϊκής αρχιτεκτονικής της περιοχής. Πολλά από τα συνήθως τριώροφα αρχοντικά σώζονται ως σήμερα. Ανήκουν σε οικογένειες όπως Παπατέρπου, Μπασάρα, Αϊβατζή, Εμμανουήλ, Μπρουμιδη, Μαντζούρα, Πουλιόπουλου, Σαπουντζή.

Το Δημοτικό Νοσοκομείο στολίζουν τοιχογραφίες του ντόπιου ζωγράφου Θ. Ζωγράφου. Η πόλη διαθέτει βυζαντινό και λαογραφικό μουσείο.

Τηλέφωνα: Αστυνομία 246.70.83.333, Τροχαία 246.70.83.194, Δήμος 246.70.22.312, Γραφείο Τουρισμού Δήμου 246.70.24.484, ΟΤΕ 246.70.86.499, Νοσοκομείο 246.70.28.341, Ραδιοταξί 246.70.82.100, 246.70.82.200.

Η **ιστορία** της Καστοριάς

Ηλέκτρα και κάστορες:

Αρχικά, το όνομα Ορεστίς δινόταν σε ολόκληρη την ορεινή περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας αλλά αργότερα περιορίστηκε στην Καστοριά και τα γύρω της ως την Κορυτσά. Περιλάμβανε τις πόλεις Κήλητρον ή Κέλετρον (σημερινή Καστοριά) και Άργος. Η χώρα των Ορεστών θεωρήθηκε κοιτίδα της μακεδονικής δυναστείας των Τημενιδών. Και ο Τήμενος ήταν από τους αρχηγούς της καθόδου των Ηρακλειδών και του έλαχε το Άργος.

Οι Ορέστες υπερηφανεύονταν ότι κατάγονται από τον Ορέστη, τον γιο του Αγαμέμνονα και αδελφό της Ηλέκτρας. Και πολλοί πιστεύουν ότι το όνομα της πόλης Κήλητρο προέρχεται από παραφθορά της λέξης Έλεκτρον, Ήλεκτρον προς τιμή της. Υπάρχει και η άποψη ότι το όνομα της πόλης προέρχεται από το ρήμα κηλώ που σημαίνει θέλω και οφείλεται στη γραφική θέση της πόλης.

Ο Πουκβίλ υποθέτει ότι στην πόλη αυτή θα υπήρχε ναός του Κάστορα, τον οποίο βεβαιωμένα λάτρευαν οι Ορέστες, οπότε προέκυψε το όνομα Καστορία (για την λίμνη και όχι για την πόλη που πολύ αργότερα πήρε το όνομα Καστοριά). Έτσι κι αλλιώς, για το Κήλητρο μια και μόνη μαρτυρία υπάρχει, αυτή του Τίτου Λίβιου (31, 40) που την αναφέρει στο περιθώριο του πολέμου ανάμεσα στον Φίλιππο Ε΄ και τους Ρωμαίους (200 π.Χ.): Τότε, στην περιοχή φάνηκε ο Ρωμαίος στρατηγός Π. Σουλπίκιος Γάλβας. Οι κάτοικοι οχυρώθηκαν αποφασισμένοι να αντιτάξουν άμυνα. Όταν όμως είδαν τις ζημιές που έκαναν στα τείχη τους οι πολιορκητικές μηχανές, προτίμησαν να παραδοθούν. Αυτά και το ότι το Κήλητρο, κατά την παράδοση, ήταν αποικία των Αιολέων, είναι όλα όσα γνωρίζουμε για την πανάρχαιη πόλη.

Ο Κωνσταντίνος Άμαντος, και όχι μόνο, υποθέτει ότι, κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, η λίμνη πήρε το όνομα Καστορία από το πλήθος των καστόρων που ζούσαν εκεί. Και, από τη λίμνη, Καστοριά ονομάστηκε και η πόλη. Το όνομα Καστορία αναφέρεται πρώτη φορά από τον Προκόπιο (μέσα ΣΤ΄ μ.Χ. αιώνα) και αφορά τη λίμνη. Τον ίδιο αιώνα, η πόλη στην «χερσόνησο» της λίμνης αναφέρεται ως Διοκλητιανούπολις (στο Συνέκδημο του Ιεροκλή).

Με όλα αυτά, οι πιο πολλοί ειδικοί πιστεύουν ότι στα ερείπια του αρχαίου Κήλητρο, στα τέλη του Γ΄ μ.Χ. αιώνα ο Διοκλητιανός έκτισε την Διοκλητιανούπολη που πολύ πριν από τον ΣΤ΄ αιώνα είχε εγκαταλειφθεί. Περνώντας από εκεί, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός (527 – 565) εντυπωσιάστηκε από το περιβάλλον και τη φυσική οχυρή θέση της «χερσονήσου» κι

έδωσε εντολή να κτιστεί η τρίτη, βυζαντινή αυτή τη φορά, πόλη. Είτε της άφησε το όνομα του Διοκλητιανού είτε της έδωσε το δικό του όνομα («Ιουστινιανούπολη»), η πόλη έμεινε στην ιστορία ως Καστοριά, παίρνοντας το όνομα της λίμνης. Υπήρχαν βέβαια και κάποιοι οι οποίοι είπαν ότι το όνομα Καστοριά προέρχεται από το σλαβικό Costur (=κάστρο) αλλά η Καστοριά υπήρχε πριν να φανούν Σλάβοι στα πέριξ. Ο Άμαντος αντείπε ότι το σλαβικό Costur προέρχεται από την ελληνική Καστορία.

Βούλγαροι και Νορμανδοί:

Κατοικημένη από τη Νεολιθική εποχή (στο Δισπηλιό αναπαριστάνεται ο αρχικά λιμναιός και στη συνέχεια χερσαίος πολιτισμός από το 5.600 ως το 3000 π.Χ.), η περιοχή ήταν ανάμεσα στις πρώτες στα όρια των οποίων γεννήθηκε το βασίλειο των Μακεδόνων (την 1^η π.Χ. χιλιετία).

Επτά αιώνες μετά την πτώση του Κήλητρου στους Ρωμαίους κι ενώ πια είχε ερημώσει και η Διοκλητιανούπολη που κτίστηκε στην ίδια θέση, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός Α΄ πέρασε από εκεί, μαγεύτηκε από ό,τι είδε κι είπε να κτιστεί νέα πόλη. Ήταν η εποχή που ο αυτοκράτορας περιόδευε τα βυζαντινά εδάφη και δημιουργούσε τρεις σειρές φρουρίων (550 μ.Χ.).

Η πόλη κτίστηκε, τειχίστηκε και για τέσσερις αιώνες δεν ξανακούστηκε. Βρέθηκε στην κατοχή των Βουλγάρων στα χρόνια του τσάρου Συμεών ή του διαδόχου του, Πέτρου (μετά το 927), αλλά στα 948 ελευθερώθηκε από τους Πετσενέγκους που ο αυτοκράτορας Ρωμανός Β΄ χρησιμοποίησε εναντίον τους. Οι Βούλγαροι ξαναπήραν την Καστοριά μετά το 990 αλλά αναγκάστηκαν να φύγουν στα 1018, όταν ο Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος συμπλήρωνε την ανάκτηση των βυζαντινών εδαφών.

Πάνω από μισό αιώνα αργότερα, στα δυτικά της Μακεδονίας έφτασαν οι Νορμανδοί του Ροβέρτου Γισκάρδου και του γιου του, Βοημούνδου. Στα 1083, κατέλαβαν την Καστοριά. Οι Νορμανδοί συνέχισαν ανατολικά αλλά νικήθηκαν στη Λάρισα κι υποχώρησαν στην Καστοριά. Ο στρατός στασίασε ζητώντας από τον Βοημούνδο τους απλήρωτους μισθούς. Χρήματα ο Βοημούνδος δεν είχε. Υποσχέθηκε να πάει να φέρει από την Ιταλία κι άφησε στο

πόδι του τον Βρυέννιο, κοντόσταβλο Απουλίας και Καλαβρίας.

Όταν ο αυτοκράτορας Αλέξιος Κομνηνός πληροφορήθηκε την αναχώρηση του Βοημούνδου, έσπευσε με στρατό στην Καστοριά. Απέτυχε να πάρει την πόλη με έφοδο. Έβαλε στρατό, υπό τον Γεώργιο Παλαιολόγο, στα βαρκάκια και νύχτα τον έβγαλε στα βράχια πίσω από την πόλη, στη μεριά της λίμνης. Έτσι, ο Βρυέννιος βρέθηκε ανάμεσα σε διασταυρούμενα πυρά. Μετά από μάταιη άμυνα, υπέκυψε (1083). Οι Νορμανδοί εντάχθηκαν στον βυζαντινό στρατό, ενώ ο Βρυέννιος ορκίστηκε ότι στο εξής δεν θα πολεμούσε εναντίον Βυζαντινού αυτοκράτορα.

Μια πόλη, 75 εκκλησίες:

Ο επόμενος ειρηνικός αιώνας ήταν η απαρχή της ακμής της Καστοριάς που εξελίχθηκε σε κέντρο βυζαντινής τέχνης και δημιούργησε σχολή στη δημιουργία εκκλησιών. Σήμερα, υπάρχουν εκεί 75. Οι πολλές των δυο τελευταίων αιώνων. Όμως, οι βυζαντινές εκκλησίες της Καστοριάς που και σήμερα σώζονται αποτελούν δείγματα υψηλού πολιτισμού. Ο Γάλλος βυζαντινολόγος Γαβριήλ Μιλέ σημειώνει:

«Η καταστροφή του βουλγαρικού κράτους είχε ευνοϊκό αντίκτυπο στα βόρεια της Ελλάδας και πρώτ' απ' όλα στη Μακεδονία. Ο πρώτος αρχιερέας που πήγε, από την Κωνσταντινούπολη, στην Αχρίδα, έκτισε κατά το δεύτερο τέταρτο του ΙΑ' αιώνα την Αγία Σοφία. Στην ίδια εποχή πρέπει να κατατάξουμε και τις θελκτικές εκκλησίες της Καστοριάς».

Οι εκκλησίες της Καστοριάς παρουσιάζουν αρκετή πρωτοτυπία και δείχνουν ότι η Κωνσταντινούπολη δεν μπορούσε πια να επιβάλει τους καλλιτεχνικούς της όρους: «Κάτω από το βλέμμα της πρωτεύουσας που πια δεν παράγει κανένα ενδιαφέρον έργο, γεννιούνται οι τοπικές σχολές».

Στην Καστοριά, όπως μαρτυρούν και οι διάφορες επιγραφές, τις εκκλησίες συνήθως

έκτιζαν ιδιώτες, τιτλούχοι του κράτους οι περισσότεροι. Η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων είναι η πιο μεγάλη και η πιο παλιά από τις τρεις βασιλικές που σώζονται. Η αρχιτεκτονική της ανάγεται στον ΙΑ' αιώνα, ενώ τα σχέδια που την κοσμούν χρονολογούνται στις αρχές του ΙΓ' αιώνα. Η εκκλησία των Ταξιαρχών μοιάζει να είναι μια μικρογραφία της προηγούμενης. Επιγραφή στα ελληνικά μνημονεύει τον τσάρο των Βουλγάρων, Συμεών Ούρεση (ΙΔ' αιώνα) και τον γιο του, μελλοντικό μοναχό Ιωάσαφ. Οι τοιχογραφίες ανήκουν στον ΙΕ' αιώνα. Η βασιλική του Αγίου Στεφάνου παρουσιάζει πολλές πρωτοτυπίες σε σχέση με τις δυο προηγούμενες. Περισσότερο μοιάζει με τη Βλαχέρνα της Ηλίδας ή τη μητρόπολη του Μιστρά κι αυτή στο Μοναστηράκι της Αθήνας. Η Παναγία η Κουμπελιδική θεωρείται αρχιτεκτονικό κομψοτέχνημα.

Στην πραγματικότητα, στην Καστοριά σμίγουν η αρχαία ελληνιστική αρχιτεκτονική παράδοση με τη βυζαντινή και δημιουργούν νέες καλλιτεχνικές εκφράσεις.

Από τους Φράγκους ως τους Τούρκους:

Με την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Φράγκους (1204), βρήκαν ευκαιρία και πήραν την Καστοριά οι Βούλγαροι. Γρήγορα τους την απέσπασαν οι δεσπότες της Ηπείρου, στην κατοχή των οποίων έμεινε ως το 1251. Τη χρονιά αυτή και ενώ ήδη είχε ξεσπάσει ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο δεσποτάτο της Ηπείρου και την αυτοκρατορία της Νίκαιας, ο Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης της Νίκαιας ξεχειμώνιαζε στο Όστροβο (σημερινή Άρνισσα Πέλλας). Την Καστοριά διοικούσε ο στρατηγός Γκλαβάς για λογαριασμό του δεσποτάτου της Ηπείρου. Έσπευσε και παρέδωσε την πόλη στον Βατάτζη. Ο ίδιος ο Ιωάννης Βατάτζης επισκέφτηκε την Καστοριά που του έκαναν δώρο, το Πάσχα της ίδιας χρονιάς (1251). Μια προσπάθεια του δεσπότη της Ηπείρου να πάρει πίσω τις χαμένες πόλεις του (1253) κατέρρευσε. Μια δεύτερη, στα 1254, χρονιά του θανάτου του Βατάτζη, πέτυχε. Η Καστοριά πέρασε στο δεσποτάτο της Ηπείρου.

Τέσσερα χρόνια αργότερα (1259), στον θρόνο της αυτοκρατορίας της Νίκαιας ανέβηκε ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος. Ονόμασε τον αδελφό του, Ιωάννη, σεβαστοκράτορα και τον έστειλε να πάρει την Καστοριά. Στην πόλη είχε οχυρωθεί ο δεσπότης της Ηπείρου, Μιχαήλ Β'. Νύχτα έμαθαν κι αυτός και ο στρατός του ότι η Έδεσσα (Βοδενά, τότε) έπεσε στα χέρια του Παλαιολόγου, ο οποίος προέλαυνε προς την Καστοριά. Έπεσε πανικός. Οι στρατιώτες του δεσπότη πηδούσαν από τα βράχια κι από τα τείχη στην προσπάθειά τους να φύγουν,

άλλοι σκοτώνονταν μέσα στο σκοτάδι. Και ο σεβαστοκράτορας δεν είχε ακόμα φτάσει. Όταν έφτασε, πήρε εύκολα την πόλη, συνέλαβε και τον πρίγκιπα Γουλιέλμο Βιλαρδουίνο της Αχαΐας που κρυβόταν σε κάποιον αχυρώνα. Αυτός ήταν γαμπρός του δεσπότη της Ηπείρου και είχε φτάσει ως εκεί για να τον βοηθήσει. Η Καστοριά πέρασε στην επικράτεια της αυτοκρατορίας της Νικαίας και μέσω αυτής στη Βυζαντινή αυτοκρατορία που ανασυστάθηκε στα 1261 από τον ίδιο αυτόν Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο.

Τον επόμενο αιώνα, η Καστοριά βρέθηκε στο επίκεντρο του εμφυλίου πολέμου μεταξύ των αυτοκρατόρων Ανδρόνικου Β΄ και Ανδρόνικου Γ΄ για να καταλήξει (1331) στο κράτος των Σέρβων του Ντουσάν. Στα 1385, βρισκόταν στα χέρια των Μπάλσιτσι της Σκόδρας, όταν τους νίκησε ο Χαϊρεντίν, στρατηγός του σουλτάνου Μουράτ Α΄, και «φυσιολογικά» πήρε και την πόλη. Οι Αλβανοί φύλαρχοι (οι Ζενεμπισαίοι αυτή τη φορά) ξαναπήραν την Καστοριά στα 1439 αλλά στην καθοριστική μάχη κατατροπώθηκαν από τους Τούρκους του Μουράτ Β΄. Η Κωνσταντινούπολη έπεσε στους Τούρκους τέσσερα χρόνια αργότερα (1453).

Η ζωή με τους Τούρκους:

Κάτω από την τουρκική διοίκηση, η Καστοριά έγινε έδρα της επαρχίας Γριπάνης με εξήντα χωριά στη δικαιοδοσία της. Ως τα μέσα του ΙΘ΄ αιώνα, ήταν έδρα καϊμακάμη (έπαρχου) που υπαγόταν στη διοίκηση Ρούμελης. Στα 1875, έγινε έδρα καζά (περιφέρειας) που υπαγόταν στο μουτεσαριφλίκι (διοίκηση) Κορυτσάς, με δικαιοδοσία σε 130 χωριά. Σ΄ όλα τα χρόνια, ο πληθυσμός της κυμαινόταν ανάμεσα στους 15.000 και τους 20.000 κατοίκους.

Η πόλη είχε αποκτήσει ένα είδος αυτοδιοίκησης. Ήταν χωρισμένη σε έντεκα ενορίες, καθεμιά από τις οποίες εξέλεγε δυο εκπροσώπους οι οποίοι υπό την προεδρία του μητροπολίτη σχημάτιζαν τέσσερις διοικητικές επιτροπές (δημογεροντία, εφορεία σχολείων, εκκλησιαστική επιτροπή και κτηματική επιτροπή). Πολλές φορές, κτηματική και εκκλησιαστική επιτροπές συγχωνεύονταν. Στα 1902, οι έντεκα ενορίες μειώθηκαν σε δύο με σύνολο είκοσι εκπροσώπων (από δέκα καθεμιά).

Σύμφωνα με το προνόμιο, ο μητροπολίτης ήταν ο ανώτατος άρχοντας της κοινότητας και όλης της επαρχίας. Η τουρκική παρουσία, από κάποια στιγμή κι έπειτα, περιορίστηκε στην

ύπαρξη ενός μεαρίφ μουδιρί (επιθεωρητή) στα σχολεία.

Στην κοινότητα υπήρχαν δυο τάξεις: των αριστοκρατών, ευγενών και μπέηδων και των οργανωμένων σε σινάφια (συντεχνίες) επαγγελματιών με μέλη εργοδότες και εργαζόμενους (πρωτομαΐστορας, μαΐστορας, καλφάδες, μαθητές). Για τα φορολογικά θέματα, στην τουρκική διοίκηση αναφέρονταν ένας μουχτάρης (πρόεδρος) και δυο αζάδες (σύμβουλοι) από κάθε κοινότητα. Οποιοδήποτε έγγραφο (διαθήκη, πωλητήριο ή άλλο) που έφερε την υπογραφή του μητροπολίτη, για την τουρκική διοίκηση ήταν έγκυρο.

Οι Νεότουρκοι, στα 1908, προσπάθησαν να καταργήσουν τα προνόμια αυτά. Δεν πρόλαβαν, καθώς ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε την Καστοριά, τέσσερα χρόνια αργότερα. Πάντως, το προνομιακό καθεστώς και η κατεργασία της γούνας που απέφερε αρκετό χρήμα στην πόλη, έκαναν την Καστοριά να ευημερήσει, να αναδείξει δασκάλους και από τον ΙΣΤ' αιώνα να διαθέτει δημόσιο σχολείο. Στα 1708, ιδρύθηκε και ιερατική σχολή, ενώ από το 1713 λειτούργησε και τρίτο σχολείο με δαπάνες του Γεωργίου Κυρίτζη που άφησε την περιουσία του στη σχολή. Τον ΙΘ' αιώνα, στην Καστοριά λειτουργούσαν δυο τετρατάξια και ένα πεντατάξιο σχολεία, παρθεναγωγείο, νηπιαγωγείο και το «Κυριακόν ή σχολειον του λαού». Στα 1882, το ένα από τα τετρατάξια αναβαθμίστηκε σε πεντατάξιο.

Οι σύντροφοι του Ρήγα:

Με σκοπό να περάσει στην Ελλάδα και να οργανώσει την επανάσταση, στις 19 Δεκεμβρίου του 1797, ο Ρήγας έφτασε στην Τεργέστη συντροφιά με τον Χριστόφορο Περραιβό, αγνοώντας ότι οι κινήσεις τους είχαν προδοθεί. Συνελήφθησαν και οι δυο. Ο Περραιβός γλίτωσε, επειδή είχε γαλλικό διαβατήριο. Τρομερά βασανιστήρια περίμεναν τους πατριώτες, που ετοίμαζαν επανάσταση κατά της Τουρκίας. Η Αυστρία ήταν σύμμαχος και ήθελε να το αποδείξει στον σουλτάνο. Και, πάνω απ' όλα, εκείνη την εποχή, ήθελε ησυχία στα Βαλκάνια.

Στις 10 Μαΐου του 1798, οι Αυστριακοί παρέδωσαν στον πασά του Βελιγραδίου, τον Ρήγα και επτά από τους συντρόφους του: Τον Αντώνη Κορωνιό και τον Ευστράτιο Αργέντη από τη Χίο, τους αδερφούς Παναγιώτη και Ιωάννη Εμμανουήλ από την Καστοριά, τον Θεοχάρη

Τουρούντζια από τη Σιάτιστα, τον Ιωάννη Καρατζά από την Κύπρο και τον γιατρό Δημήτριο Νικολαΐδη από την Ήπειρο. Νέες ανακρίσεις, νέα βασανιστήρια, ενώ η κατακραυγή κατά των Αυστριακών γενικευόταν και η συγκίνηση κορυφωνόταν. Ο Παναγιώτης Εμμανουήλ ήταν τότε 22 χρόνων, λογιστής. Στην απολογία του στην αστυνομία της Αυστριακής αυτοκρατορίας είχε πει:

«Ναι, γνωρίζω τις προθέσεις του Ρήγα. Ναι, είμαι χαρούμενος και ελπίζω να ελευθερωθεί η πατρίδα μου από τον τουρκικό ζυγό. Ναι, θεωρώ την δημοκρατία ως το ιδανικότερο πολίτευμα για την Ελλάδα, αφού κάθε Έλληνας γνωρίζει ότι η δημοκρατία γεννήθηκε στην Ελλάδα που τότε μεγαλούργησε. Ναι, είμαι ενθουσιασμένος που οι Γάλλοι επέβαλαν την δημοκρατία οι νόμοι της οποίας ως επί το πλείστον προέρχονται από τη νομοθεσία του σοφού Σόλωνα ».

Ο Ιωάννης Εμμανουήλ ήταν τότε 24 χρόνων, φοιτητής ιατρικής. Στην απολογία του στην αστυνομία της Αυστριακής αυτοκρατορίας είχε πει:

«Η προκήρυξη του Ρήγα με γέμισα χαρά, επειδή θέλω την απελευθέρωση της πατρίδας μου με κάθε μέσο. Συμφωνώ απόλυτα με το σχέδιό του και πιστεύω κι εγώ ότι προϋπόθεση για την επιτυχία του Αγώνα είναι η διαφώτιση του ελληνικού λαού με την έκδοση των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων ».

Οι Τούρκοι τους στραγγάλισαν. Ο τρίτος από την ευρύτερη περιοχή, Θεοχάρης Τουρούντζιας από τη Σιάτιστα, γλίτωσε χάρη στις ενέργειες της Γερμανίδας συζύγου του. Απελάθηκε στη Γερμανία, ενώ η παρουσία του δημεύτηκε.

Στα χρόνια της ελληνικής επανάστασης, η Καστοριά δεν πρόλαβε να ξεσηκωθεί. Στη Νάουσα όμως πολέμησαν ο Ιωάννης Βαρβαρέσκος και 65 άνδρες από την περιοχή της Καστοριάς. Σκοτώθηκαν όλοι, μπροστά στον Άγιο Δημήτριο της Νάουσας, στις 6 Απριλίου του 1822.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης:

Η προπαγάνδα μέσα από τις βουλγαρικές σχολές που ξεφύτρωναν σαν μανιτάρια και τους Βούλγαρους παπάδες που ξαφνικά θυμήθηκαν την περιοχή, ξεκίνησε γύρω στα 1880. Είκοσι

χρόνια αργότερα, τίποτα δεν είχε επιτευχθεί.

Λίγο πριν από τα 1900, τη σκυτάλη της βουλγαρικής διείσδυσης ανέλαβαν οι κομιτατζήδες. Οι ορδές των Τσακαλάροφ, Μήτρου Βλάχου, Λάζου Παπατράικοφ, Ποπόφ και άλλων της Εσ. ΜΕΟ (βλ. «**Ιστορία της Μακεδονίας**», «**Χτίζοντας το “Μακεδονικό ζήτημα”**») δολοφονούσαν Έλληνες και τρομοκρατούσαν την ύπαιθρο αναγκάζοντας τους κατοίκους να καταφεύγουν στην πόλη. Απέναντι στους κομιτατζήδες ορθώθηκαν οι αντάρτες του Βάρδα, του Μάνου, του Βέργα και του Νταλίπη. Στην περιοχή δρούσε και το σώμα του Χρήστου Κώτα που στρεφόταν εναντίον των Τουρκαλβανών και δεν δίσταζε να συνεργάζεται με τους ανθρώπους της Εσ. ΜΕΟ. Ο ίδιος ο Κώτας ζούσε στο βουνό, έχοντας σκοτώσει κάποιον Κασίμ μπέη. Στα μέσα του 1901, τα έσπασε με την Εσ. ΜΕΟ, όταν οι κομιτατζήδες προσπάθησαν να τον δολοφονήσουν αλλά συνέχιζε να συνεργάζεται περιστασιακά μαζί τους καθώς γι' αυτόν εχθροί ήταν οι Τούρκοι.

Για τους κατοίκους της Καστοριάς, της υπαίθρου κυρίως, η κατάσταση γινόταν απελπιστική. Ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη, Νικόλαος Μαυροκορδάτος, έπεισε τον δραστήριο και μορφωμένο (έγινε και καθηγητής στη Σχολή της Χάλκης) ιεράρχη Γερμανό Καραβαγγέλη να αναλάβει τη δύσκολη αποστολή. Ο πατριάρχης έχρισε τον Γερμανό μητροπολίτη Καστοριάς. Ο ιεράρχης ήταν 33 χρόνων όταν έφτασε στην Καστοριά. Πήγε στο Μοναστήρι και είχε μια μεγάλη συζήτηση με τον εκεί Έλληνα πρόξενο για την κατάσταση, έστειλε αναφορά στην Αθήνα να του στείλουν ενόπλους, απάντηση δεν πήρε και στράφηκε στο ντόπιο δυναμικό.

Κανόνισε συνάντηση με τον Κώτα (αρχές 1902), του εξήγησε ποια ήταν η διαφορά ανάμεσα στους πιστούς που θεωρούσαν τον εαυτό τους ποιμνίο του πατριαρχείου και εκείνους της βουλγαρικής εξαρτίας. Ο Κώτας δέχτηκε να συνεργαστεί και ο Καραβαγγέλης ανέλαβε να συντηρεί την ομάδα του. Στη συνέχεια, ο μητροπολίτης στρατολόγησε τον καπετάν Βαγγέλη για την προστασία της περιοχής από τους κομιτατζήδες. Μετά, ο δραστήριος ιεράρχης έστησε ολόκληρο δίκτυο πληροφοριών έχοντας φυτέψει δικούς του ανθρώπους και μέσα στην Εσ. ΜΕΟ. Στη συνέχεια, ξεκίνησε τις περιοδείες. Επισκεπτόταν τα χωριά και λειτουργούσε, χωρίς κανέναν να τολμά να τον εμποδίσει. Στο εξαρχοκρατούμενο χωριό Κονοπλάτι αρνήθηκαν να του παραδώσουν τα κλειδιά της εκκλησίας. Έσπασε την πόρτα της εκκλησίας με μπαλτά και λειτούργησε, χωρίς κάποιος να τον σταματήσει.

Τα Χριστούγεννα, οι εξαρχικοί της Ζαγορίτσανης ζήτησαν να κάνουν πρώτοι λειτουργία. Έφτασε μεσάνυχτα στο χωριό συνοδευόμενος από Έλληνες οπλοφόρους και λειτούργησε ενώ την εκκλησία είχαν περικυκλώσει οι ένοπλοι του. Στο χωριό είχαν φτάσει και οι Μήτρος Βλάχος και Τσακαλάροφ που προσπαθούσαν να πείσουν τους χωριανούς να φωνάξουν «Οι

Γραικομάνοι να τελειώνουν» αλλά δεν τόλμησαν να χτυπήσουν. Ο Καραβαγγέλης επιβλήθηκε.

Με τη μεσολάβηση του Κώτα, ο Καραβαγγέλης συναντήθηκε και με τον αυτονομιστή Γκέλεφ. Ο μητροπολίτης τον έπεισε ότι ο εχθρός ήταν οι κομιτατζήδες και τον όρκισε να εργαστεί στο πλευρό των Ελλήνων. Ορκίστηκαν και όλοι οι άνδρες του. Την άνοιξη του 1903, ο Γκέλεφ και οι δικοί του δολοφονήθηκαν από τους κομιτατζήδες. Όμως, οι Βούλγαροι αποκρούστηκαν και την προστασία των ελληνικών πληθυσμών ανέλαβαν τα σώματα του Βαγγέλη Νικολάου και του Κώτα Χρήστου.

Στις 10 Νοεμβρίου του 1912, μια ίλη ιππικού του ελληνικού στρατού έκανε αναγνώριση της περιοχής. Οι πληροφορίες έλεγαν ότι ελάχιστοι Τούρκοι παρέμεναν στην Καστοριά. Οι πολλοί είχαν φύγει προς την Κορυτσά. Το σύνταγμα ιππικού Ζαχαρακόπουλου διατάχθηκε να σπεύσει προς τα εκεί. Στη θέση Αμπέλια, η ίλη αναγνώρισης πληροφορήθηκε ότι στην Καστοριά υπήρχαν 1500 Τούρκοι πεζοί και 200 του ιππικού.

Ο υπίλαρχος Νικολαΐδης και τρεις ιππείς προχώρησαν στην Καστοριά, αναζητώντας τον Τούρκο διοικητή για να του ζητήσουν να παραδώσει την πόλη και να μη χυθεί αίμα. Ο υπίλαρχος και οι άντρες του μπήκαν στην πόλη κι άρχισαν να ψάχνουν, πού θα βρουν τον διοικητή. Αυτός όμως είχε προτιμήσει να φύγει στην Κορυτσά παίρνοντας μαζί του όλους τους Τούρκους στρατευμένους της Καστοριάς.

Βράδιασε όταν πια ο υπίλαρχος απελπίστηκε ότι θα βρει κάποιον να κουβεντιάσει το ζήτημα. Βγήκε από την πόλη και συναντήθηκε με την υπόλοιπη ίλη. Το πρωί, 11 Νοεμβρίου του 1912, ώρα 9, η ίλη μπήκε σε διάταξη παρέλασης και κατέλαβε την πόλη μέσα σε ατμόσφαιρα ενθουσιασμού, με κωδωνοκρουσίες και χορούς των κατοίκων. Στις 12 Νοεμβρίου, έφτασε και το υπόλοιπο σύνταγμα ιππικού καθώς και η 3^η μεραρχία υπό τον στρατηγό Δαμιανό.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 28.3.2011)